ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA

VEDECKÝ ČASOPIS PRE HISTORICKÉ VEDY

23 / 2020

Vol. 1

ELIANUM

ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA

Vedecký časopis pre historické vedy
Vychádza 2x ročne

Vydáva: Belanium. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
EV 5543/17

Sídlo vydavateľa: Národná 12, 974 01 Banská Bystrica

IČO vydavateľa: IČO 30 232 295

Dátum vydania: jún 2020

© Belanium. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

ISSN 1336-9148 (tlačená verzia)

ISSN 2453-7845 (elektronická verzia)

Časopis je registrovaný v medzinárodných databázach:

European Reference Index for the Humanities (ERIH PLUS)

Central and Eastern European Online Library (CEEOL)

Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

Redakcia:

Pavol Maliniak (šéfredaktor)

Michal Šmigel' (výkonný redaktor)

Patrik Kunec

Imrich Nagy

Oto Tomeček

Redakčná rada:

Rastislav Kožiak (predseda)

Barnabás Guitman (Piliscsaba, Maďarsko)

Éva Gyulai (Miskolc, Maďarsko)

Bohdan Halczak (Zielona Góra, Poľsko)

Jiří Knapík (Opava, Česká republika)

Vjačeslav Meňkovskij (Minsk, Bielorusko)

Maxim Mordovin (Budapešť, Maďarsko)

Vincent Múcska (Bratislava, Slovensko)

Martin Pekár (Košice, Slovensko)

Petr Popelka (Ostrava, Česká republika)

Jan Randák (Praha, Česká republika)

Jerzy Sperka (Katowice, Poľsko)

Ján Steinhübel (Bratislava, Slovensko)

OBSAH

Články

GLOCKO, F.: Banskobystrický štvorlístok zlatníkov 19. storočia. Život a dielo Juraja Sodomku, Karola Miškovského, Alojza Herritza a Františka Franciscyho	5
KUDZBELOVÁ, Z.: Slovenská otázka v revolučných rokoch 1848 – 1849 na stránkach viedenského denníka <i>Die Presse</i>	34
MOLNÁROVÁ, P.: Mocenské prejavy KSC v reflexii vlastných mien v stránickej tlači	52
KOHUT, A.: Soviet deportations of OUN family members from Western Ukraine in 1940–1952	72

Materiály

MESKO, M.: Hospodárske dejiny Horehronia v zrkadle historickej toponymie regiónu do konca 16. storočia.....	91
---	----

Rozhľady

ŠUMICHRASŤ, A.: Slovenská politika v kontexte revolučných rokov 1848/49 a názory K. Marxa a F. Engelsa.....	125
HRČAN, J.: Legislatívne postavenie menšinového školstva vo Vojvodine v období rokov 1919 – 1929 (s dôrazom na používanie materinského jazyka).....	140
ЛЮБЫЙ, А.: Великое Княжество Литовское в белорусской историографии XX в.	164

Polemiky

HLIBIŠČUK, M.: Môže „teória brutalizácie“ vysvetliť výbuch násilia v období Ukrajinskej revolúcie (1917 – 1921)?	179
--	-----

Správy

Dr. h. c. prof. PhDr. Július Alberty, CSc. (19. august 1925, Vyšná Pokoradz – 11. august 2019, Banská Bystrica) (R. Kožiak).....	186
--	-----

Prof. PhDr. Stanislav Matejkin, CSc. (18. september 1943, Litava – 26. august 2019, Banská Bystrica) (K. Fremal) **190**

Doc. PhDr. Marián Skladaný, CSc. (7. máj 1940, Vranov nad Topľou – 23. január 2020, Bratislava) (O. Tomeček) **194**

Recenzie a anotácie

«Социалистический город»: идея и реальность. Рецензия на книгу МЕЕРОВИЧ, М. Г. – МЕНЬКОВСКИЙ, В. И. – ЖЕРЕБЦОВ, И. А.: «Социалистический город»: идея и ее воплощение в Советском Союзе в 1920-е и 1930-е годы. Banská Bystrica : Belianum, 2019.

(Е. В. Конышева) **203**

KÓNYA, P. – KÓNYOVÁ, A.: *Caraffa 330. Štúdie k dejinám Prešovského krvavého súdu = Tanulmányok az Eperjesi vértörvényszék történetéhez.* Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018.

(V. Žeňuch) **208**

Mocenské prejavy KSČ v reflexii vlastných mien v stránickej tlači

PATRÍCIA MOLNÁROVÁ

*Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta,
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici*

Power manifestation of Communist party of Czechoslovakia in reflexion
of proper nouns in political press

Abstract: A research of proper nouns in language focuses on analysis of their persuasive function in journalism. The results are part of the dissertation project on the manifestations of political ideology of 1960's socialism in language. The aim of the study is to point out, through names of institutions, political documents and anthroponyms, the way of enforcing a power of the Communist Party in society. Analyses based on political party press material reflect not only the built of party authorities, but especially the interconnection between history, language and the media. In the study there is a consideration between historical context of the era and its linguistic representation in the chosen sphere of language. As a result of the research of the power components in order to bring their ideological and authoritarian character closer, the text contributes to the critical analysis of political and ideological discourse of the 1960s in Slovakia.

Keywords: 1960s, Communist Party, journalism, persuasion, proper noun.

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2020.23.01.52-71>

Úvod do problematiky¹

Obdobie 60. rokov na Slovensku (v Československu) je charakteristické dynamickými a vzájomne súvisiacimi spoločensko-politickými zmenami. Ideológia socializmu vystupuje vo forme determinantu, kreujúceho nielen spoločnosť, ale i podobu používaného jazyka vo verejnej i mediálnej sfére. Jej pôsobenie a hodnoty vyplývajú z ideologicky formulovanej podoby tzv. socialistickej ústavy Československa.² Mediálny jazyk obdobia socializmu³ je z pohľadu súčasnej lingvistiky

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu VEGA č. 1/0598/18 *Štylistika mienkotvornej elektronickej tlače stredoprúdového a alternatívneho typu*.

² Ústava Československej socialistickej republiky, tzv. socialistická ústava. Ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/data/pdf/ustava100-60.pdf> [cit. 15. 1. 2020].

³ Označenie jazyka v tzv. *ľudovodemokratickom* zriadení v rozmedzí rokov 1948 – 1989, nie je v slovenskej a českej výskumnej sfére zjednotené. Používajú sa termíny totalitný jazyk,

vnímaný ako príznakový, pričom v časopriestorovom kontexte 60. rokov zároveň reflektoval aktuálne spoločenské dianie. Naznačené lingvistické, ako aj extralingválne (spoločenské, politické, ekonomické, hospodárske, mediálne a iné) faktory zdôrazňujú interdisciplinárnosť témy formujúcej výskumné analýzy na osi jazyk – história – médiá. Predpokladané i očakávané persuzívne techniky či prejavy manipulácie prostredníctvom jazyka dopĺňajú interdisciplinárny presah témy o pragmatickú sféru na úrovni vzťahu jazyk – ideológia – propaganda.

Štúdia sa zameriava na vybrané jazykové prvky – vlastné mená –, prostredníctvom ktorých analyzuje prejavy mocenského vplyvu politického subjektu v slovenskej spoločnosti 60. rokov. Skúmanými kategóriami sú vlastné mená živých osôb (antroponymá), vlastné mená politických inštitúcií (inštitucionymá) a vlastné mená dokumentov (dokumentonymá).⁴ Cieľom výskumu je identifikovať a interpretovať prejavy, vývin a persuzívnu funkciu špecifických kategórií vlastných mien vo vzťahu k vedúcej politickej strane v ideologicky podmienenom kontexte. Kompozícia štúdie sa člení na teoretickú a empirickú časť, kombinujúc poznatky uvedených odborov s postupnosťou od všeobecno-teoretických a kontextových aspektov k empirickým a argumentačne podloženým textovým analýzám. Ich realizácia a získané výsledky sú vytvorené na základe prepojenia kvalitatívneho aj kvantitatívneho prístupu k materiálu, čím sa naplňujú predpoklady synchrónneho aj frekvenčného aspektu vlastného mena v jazyku.⁵ Vlastné meno tvorí súčasť spoločenskej komunikácie, v rámci ktorej plní špecifické funkcie – nielen pomenováciu či identifikačnú, ale aj hodnotiacu, príp. persuzívnu.⁶

Podľa Ústavného zákona č. 100/1960 Zb. bola vedúcou silou (česko)slovenskej spoločnosti v 60. rokoch Komunistická strana Československa (ďalej iba KSČ). V dôsledku štylizácie ústavy je už z legislatívy

jazyk totalitarizmu, totálny jazyk, jazyk komunistickej propagandy, socialistický propagandistický jazyk, totalitný sovietsky jazyk, socialistický jazyk alebo komunistická reč. V štúdií používame termín jazyk obdobia socializmu, ktorý je zároveň ohraničený rokmi 1961 – 1970.

⁴ V rámci všeobecnej onomastickej terminológie sa vlastné mená členia na antroponymá, toponymá a chrématonymá, ktoré sa ďalej špecifikujú, okrem iného aj na uvedené inštitucionymá, dokumentonymá a ďalšie. K tomu pozri KNAPPOVÁ, M., 2017: Chrématonymum. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné online:

<https://www.czechency.org/slovník/CHR%C3%89MATONYMUM> [cit. dňa 21. 2. 2020].

⁵ Viac k tomu ODALOŠ, P.: Profilovanie komponentov onomastiky ako vedy na základe fungovania oným v texte a kontexte. In: MINÁŘOVÁ, E. – SOCHOROVÁ, D. – ZÍTKOVÁ, J. eds.: *Vlastní jména v textech a kontextech*. Brno : Masarykova univerzita, 2014, s. 15 – 32.

⁶ PATRÁŠ, V.: K štylistike propriálnej sféry v alternatívnych médiách. In: CHOMOVÁ, A. – KRŠKO, J. – VALENTOVÁ, I. Eds.: *Konvergenzie a divergenzie v propriálnej sfére*. Bratislava : Veda, 2019, s. 114.

zrejme budovanie jej obrazu v pozícii vzoru a celospoločensky akceptovanej autority, ako to vyplýva zo slovných formulácií typu *pod vedením Komunistickej strany Československa*⁷; *v čele republiky stanula Komunistická strana Československa, osvědčený předvoj dělnické třídy, zocelený v boji v době buržoazní republiky a za okupace*⁸ alebo *vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomelejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence*⁹. Výsledky realizovaného výskumu vychádzajú z predpokladu manifestácie moci KSČ v jazykovom prostredí stranického periodika v naznačenom význame ako spoločensko-politického vedúceho elementu. Práve sféra vlastných mien umožňuje spojiť jazyk a širší spoločenský kontext, keďže „*spoločenská podmienenosť identifikácie a diferenciácie druhových jedincov sa výrazne prejavuje v úzkej spätosti ich pomenúvania s mimojazykovými činiteľmi, a to so sociálnymi, právnymi, historickými normami príslušnej štátnej administratívy a celým ideologickým zázemím danej society*“.¹⁰ V súvislosti so zvolenou kombináciou kvalitatívneho a kvantitatívneho prístupu k pramennému materiálu je zohľadnená tiež sociopragmatická funkcia vybraných vlastných mien vo vzťahu k príjemcovi (verejnosti), ktorá sa realizuje v napĺňaní persuazívnych techník a spôsoboch argumentácie s cieľom presadenia názoru ovplyvneného ideológiou.

Výskumný materiál

Základná pramenná báza analyzovaných textov a z nich vyexcerpovaný súbor vlastných mien boli získané heuristickým výskumom stranického denníka *Pravda*. Vzhľadom na prítomnú aktivizačnú, agitačnú a informačno-organizačnú funkciu straníckej tlače smerovanej k verejnosti s cieľom získať, presvedčiť a ovplyvniť adresáta bol zvolený materiál vhodným priestorom na výskum jazykového prejavu mocensko-politického vplyvu KSČ. Zohľadňoval nielen prítomnosť persuazívno-manipulačných aspektov, ale zároveň aj prítomnosť a vplyv ideologizujúceho komponentu. Denník *Pravda* predstavoval v skúmanom období ústredný tlačový orgán KSS, z čoho vyplýva jeho ideologické zameranie a orientácia k oficiálnej názorovej línii. Celoštátna platnosť denníka, ktorý vychádzal v Bratislave, Žiline a Košiciach zabezpečovala dosah aj vplyv na verejnosť v geograficky širokom priestore. Stabilita a kredibilita denníka vyplýva tiež z tradície najdlhšie kontinuálne vydá-

⁷ Ref. 1, Prohlášení, část I.

⁸ Ref. 1, Prohlášení, část II.

⁹ Ref. 1, Hlava první, čl. 4.

¹⁰ BLANÁR, V.: *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky*. Bratislava : SJS pri SAV, 2008, s. 48.

vaného denníka na Slovensku (od roku 1920). Až do roku 1989 patrila *Pravda* k jednému zo siedmich ústredných denníkov na Slovensku.¹¹

Výskumná vzorka pochádza z rokov 1961 – 1970. Vzhľadom na vysokú periodicitu novín bola vytvorená reprezentatívna vzorka v podobe 232 textov na základe zámerného výberu a vopred zvolených kritérií. Tvoria ju prvé texty úvodníkov a domácich komentárov v každom mesiaci každého roku. Výsledná odchýlka (8 textov) je dôsledkom absencie požadovaného žánru úvodníka, resp. komentáru v niektorých mesiacoch. Oba druhy publicistických žánrov predstavujú texty sociálne a politicky exponované, a teda zapojené do riadenia, rozhodovania, kontroly aj manipulácie vo verejnom priestore. Ich zjednocujúcimi charakteristickými prvkami sú zameranie na aktuálne témy zo spoločensko-politického, hospodárskeho, ekonomického či sociálneho prostredia, ku ktorým autori (v prípade úvodníka niekedy redakčný kolektív) pristupovali z kriticko-analytického hľadiska.

Autorita ako súčasť persuzívnych techník a argumentov

Komunistická strana sa stala formujúcim prvkom spoločnosti od roku 1948, keď po nástupe k moci ovládla sféru štátnej správy, ekonomicko-hospodársku oblasť aj spoločenské organizácie. Jej členovia získali vplyvné mocenské pozície v najvyšších riadiacich inštitúciách, čím sa stali realizátormi politickej línie v každej oblasti života spoločnosti. Z toho vyplýva, že hoci v ústave sa písalo o „vedúcej úlohe strany“, v skutočnosti išlo o formálne a legislatívne ukotvený mocenský monopol a totalitnú diktatúru.¹² KSČ sa tak stala determinujúcim prvkom riadenia spoločnosti v zmysle autority tak z historického, ako aj zo sociolingvistického a pragmatického hľadiska.

Autorita v zmysle samostatne vyčleneného pojmu je miestom akumulácie a sústredenia moci, odkiaľ je moc distribuovaná a ďalej cirkuluje. Držiteľ autority využíva výhody získanej či sprostredkovanej moci, ktorá pri konkretizácii na výskumnú situáciu predstavuje moc niekoho (v tomto prípade strany) nad niekým, či v rámci nejakého prostredia (nad spoločnosťou, resp. v spoločnosti). V každej spoločenskej skupine je moc a jej dosah realizovaný prostredníctvom vládnuvich osôb – členov výborov, ministrov, prezidentov, politikov atď. Akumuláciou moci týchto osôb či inštitúcií dochádza k nadobúdaniu alebo budovaniu ich

¹¹ K ďalším patrili: *Lud* – Strana slovenskej obrody, *Práca* – Slovenská odborová rada, *Roľnícke noviny* – Ministerstvo poľnohospodárstva a výživy, *Šmena* – SÚV Socialistického zväzu mládeže, *Šport* – SÚV EŠZTV, *Új Szó* – ÚV KSS v maďarskom jazyku. Podľa: TUŠER, A.: Systém a typológia periodickej tlače. In: *Otázky žurnalistiky*, 1997, roč. 40, č. 4, s. 265 – 274.

¹² Viac k vývoju strany PEŠEK, J.: *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu 1*. Bratislava : Veda, 2012, 283 s.

autority.¹³ Z hľadiska politickej, resp. politologickej terminológie ide o osobu, inštitúciu alebo dokument, ku ktorým má verejnosť úctivý vzťah a autorita ako taká vyplýva (v prípade štátnej inštitúcie moci) z formálneho oprávnenia rozhodovať o daniach v štáte.¹⁴ Na podobnom princípe je postavená definícia z oblasti sociológie, vnímajúca autoritu v súvislosti s termínmi moc, legitimita a vedenia, avšak zdôrazňuje jej hodnoty a princípy, ktoré sú v príslušných oblastiach jej pôsobenia realizované. Autorita je tak charakterizovaná ako „vážnosť a úcta a z nich vyplývajúci vplyv jednotlivcov, skupín, inštitúcií, názorov atď., ktoré majú ostatní jedinci, skupiny i celý sociálny útvar ako stelesnenie hodnôt, prevahy, moci, eventuálne sociálnej pozície“.¹⁵

Postavenie a mocenské vymedzenie KSČ sú formálne predložené v tzv. socialistickej ústave z roku 1960, kde sa explicitne opisujú v Prehlásení a v prvej hlave venovanej spoločenskému zriadeniu. Pri hlbšej politicko-právnej interpretácii sú však ideologické línie prítomné vo väčšom rozsahu, ako na to poukazuje V. Pavlíček¹⁶. Vplyv na vedúce zložky spoločnosti sa manifestuje nielen priamo, pri označení KSČ ako vedúcej sily v spoločnosti a štáte, ale aj v podprahovej podobe. Tretia hlava ústavy uvádza Národné zhromaždenie v pozícii najvyššieho orgánu štátnej moci, ale V. Pavlíček zdôrazňuje, že „skutočná (a jediná) moc bola sústredená v predsedníctve (politickom byre), sekretariáte a operatívne riadiacom aparáte ÚV KSČ“¹⁷, ktoré vopred schvaľovali všetky uznesenia a legislatívne dokumenty postupujúce následne do Národného zhromaždenia. Takýmto spôsobom je charakterizované aj postavenie prezidenta republiky, v osobe ktorého sa dlho spájala najvyššia politická aj stranícka funkcia, rovnako ako funkcia a právomoci vlády v zmysle najvyššieho výkonného orgánu štátnej moci. V realite však išlo o administratívno-realizačnú zložku riadenia, ktoré koordinoval aparát ÚV KSČ vo výkonnej aj personálnej oblasti.

Mocenské prejavy a kompetencie KSČ boli rozsiahlejšie, než naznačovali oficiálne dokumenty. Zameranie výskumnej pozornosti na vybrané texty straníckeho periodika umožňuje analyzovať ich z hľadiska teórie kritickej analýzy diskurzu, ktorá sa orientuje tak na mocenské prejavy v spoločnosti, vzťahy nadradenosti a podradenosti, ako aj na ich vplyv v rámci society prostredníctvom aplikácie persuzívnych

¹³ KRÁLOVÁ, L.: *Politika, náboženstvo, rodina ako sociálne inštitúcie*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2009, s. 55 – 69.

¹⁴ TÓTH, R.: *Politologický slovník*. Praha : Portál, 2015, s. 22.

¹⁵ GEIST, B.: *Sociologický slovník*. Praha : Victoria Publishing, 1992, s. 35 – 36.

¹⁶ PAVLÍČEK, V.: *Ústavní právo a státověda. II. díl. Ústavní právo české republiky*. Praha : Leges, 2015, s. 239 – 251.

¹⁷ PAVLÍČEK, *Ústavní právo*, s. 245.

technik. K aspektom persuaživnosti v mediálnych komunikátoch, ktoré vyplývajú zo zamerania na oblasť vlastných mien patria:

a) persuaživná technika autority/vzoru (v kontexte politického diskurzu),¹⁸

b) presvedčanie prostredníctvom argumentu z autority.¹⁹

KSČ v reflexii vybraných skupín vlastných mien

V. Blanár zdôrazňuje spoločensky podmienenú identifikáciu/diferenciáciu ako jeden zo základných organizačných a systémotvorných princípov v rovine vlastných mien. Ich funkčné zapojenie do komunikácie sa manifestuje v priestorových, časových aj frekvenčných rozmeroch, pričom podstatnú úlohu zohrávajú ideologické postoje v rámci štátnej administratívy.²⁰

Vychádzajúc zo základnej definície persuazie ako ovplyvňovania človeka človekom,²¹ transformovanej v tomto prípade na širšie spoločensko-politické, a teda verejné prostredie možno konštatovať, že cieľom uskutočnených analýz je pozorovať a interpretovať pôsobenie politickej inštitúcie – strany – na širokú verejnosť. Vytvárať a udržiavať moc nad početným kolektívom je prejavom jeho ovládania a presadzovania vlastných názorov, hodnôt a myšlienok. Aplikácia a význam sugescie sú v takom prípade pre persuadéra nevyhnutnou znalosťou, čoho príkladom je fungovanie komunistickej spoločnosti v Československu. Ako ďalej uvádza J. Dolník, „spojitosť medzi ovládaním kolektívu a poriadkom vychádza v ústrety orientačnej potrebe človeka“.²² Skrátené, mocenská nadradenosť jednej zložky spoločnosti sa realizuje v podobe vytvárania autorít, čiže hodnoverného zdroja prezentujúceho väčšinový, jednotný a všeobecne akceptovaný „správny“ názor. Vytváranie vzorov a autorít sprístupňovaných kolektívu na stránkach oficiál-

¹⁸ Patrí k základným persuaživným technikám a funguje na princípe dôvery ľudí voči osobnostiam, ktoré sú známe. Ich výrokom je venovaná zvýšená pozornosť. Pozri k tomu *Persuaživné techniky – o jazyku presvedčania*. Preklad: E. Henčeková. [PDF]. Dostupné online: <https://docplayer.cz/39166019-Persuazivne-techniky-o-jazyku-presvedcania.html> [cit. dňa 2. 5. 2020]

¹⁹ Odkazovanie na autoritu patrí k tradičným argumentačným nástrojom, ktoré sa realizujú v podobe argumentov z autority. Vymedzenie argumentu nie je vždy jednotné. W. Jachtchenko používa označenie argument ad verecundiam ako argument k úcte založený na tvrdení spoločensky uznávanej autority. Pozri JACHTCHENKO, W.: *Manipulativní rétorika*. Praha : Grada, 2019, s. 42 – 43. J. Kraus rozlišuje argumentum ad autoritatem, ktorý vyplýva z autority autora a argumentum ad verecundiam, ktorý vyvoláva ostych a úctu publika. Pozri KRAUS, J.: *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha : Karolinum, 2008, s. 149 – 156.

²⁰ BLANÁR, V.: *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky*. Martin : Matica slovenská, 2009, s. 42 – 43.

²¹ GRÁC, J.: *Persuázia*. Martin : Osveta, 1985, 369 s.

²² DOLNÍK, J.: *Jazyk – človek – kultúra*. Bratislava : Kalligram, 2010, s. 150.

nej dennej tlače patrí k jednej z persuazívno-manipulačných techník príznačných pre mediálne prostredie nielen v súčasnom verejnom diskurze, ale aj v minulosti. Texty z politicko-mediálneho diskurzu s primárnym poslaním sprostredkovať referenčnú skutočnosť širšiemu publiku „budujú jeden z hlavných pilierov svojho spoločenského poslania a komunikačno-pragmatickej úspešnosti na výpovedne nespochybniteľnom základe vlastných mien“.²³

V 60. rokoch je výrazné smerovanie KSČ v postavení vzoru a autority realizované v prostredí vybranej dennej tlače najmä v niekoľkých rovinách vo sfére vlastných mien. Ide najmä o vlastné mená politických inštitúcií a vlastné mená fyzických osôb. Menšiu, samostatnú skupinu predstavujú vlastné mená politicky orientovanej dokumentácie, v ktorých však ide o kombináciu vlastných a všeobecných mien.

A. Vlastné mená politických inštitúcií

Najdôležitejšie inštitucionálne postavenie v štáte, komplexne zahŕňajúce výkonnú aj vládnu moc, zastávala od roku 1948 komunistická strana, jej príslušné vrcholné orgány a ich predsedníctva. Podľa toho vymedzujeme osem vlastných mien politických inštitúcií. Ide o výber z väčšieho súboru, pričom sú zohľadnené iba tie vlastné mená inštitúcií, ktoré sú v rámci názvu alebo motivicky späté s KSČ. Pomenovanie komunistickej strany sa v tlači nachádza v troch alternatívach na základe územnej/štátnej príslušnosti – Komunistická strana Sovietskeho sväzu (KSSS), Komunistická strana Československa (KSČ/KSČS) a Komunistická strana Slovenska (KSS). Z toho vyplývajú pomenovania Ústredných výborov jednotlivých strán – Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho sväzu (ÚV KSSS), Ústredný výbor Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ/ÚV KSČS) a Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS). Vyskytli sa aj prípady využitia vlastného mena iba v tvare Ústredný výbor (ÚV) bez bližšej špecifikácie v konkrétnom pomenovaní, ktorá však bola odvoditeľná z kontextu článku. V takom prípade, a pre značné zastúpenie v skúmanom súbore, sme sa rozhodli špecifikovať samostatnú kategóriu a nečleniť príslušnosť ku KSČ alebo KSS iba z kontextových zmienok. Samostatne zohľadňujeme pomenovanie pravidelných zjazdov jednotlivých strán (KSSS, KSČ/KSČS, KSS), ktoré boli prítomné v tvare rímske číslo, zjazd, názov strany (napr. XIII. zjazd KSČ). Kvantitatívne výsledky zastúpenia vybraných vlastných mien bližšie zobrazuje graf 1.

²³ PATRÁŠ, V.: Inojazykové osobné mená v žurnalistickej komunikácii. In: ŽIGO, P. – MAJTÁN, M. Eds.: *Vlastné meno v komunikácii*. Bratislava : Veda, 2002, s. 65.

Graf 1. Zastúpenie vybraných vlastných mien inštitúcií v úvodníkoch *Pravdy* v 60. rokoch.

Vysvetlivky: A – Komunistická strana Sovietskeho svazu (KSSS); B – Komunistická strana Československa (KSČ/KSČS); C – Komunistická strana Slovenska (KSS); D – Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho svazu (ÚV KSSS); E – Ústredný výbor Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ/ÚV KSČS); F – Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS); G – bližšie nešpecifikovaný Ústredný výbor (ÚV); H – zjazdy strany v tvare: číslo, zjazd, názov strany (napr. XIII. zjazd KSČ)

Z grafu je zrejmé výrazne zastúpenie vlastného mena **Ústredný výbor Komunistickej strany Československa** (ÚV KSČ/ÚV KSČS) v počte 116 krát (32,31 %) z celkového počtu 359 identifikovaných vlastných mien inštitúcií vo vzorke úvodníkov. S rozdielom viac ako 50 výskytov za ním nasleduje **pomenovanie zjazdov** jednotlivých strán. V 60. rokoch sa uskutočnili dva zjazdy KSSS (1961, 1966), dva zjazdy KSČ (1962, 1966) a tri zjazdy KSS (1962, 1966, 1968), z ktorých posledný je spájaný s prívlastkom mimoriadny s ohľadom na augustové udalosti roku 1968. Na tretej pozícii je pomenovanie **Komunistická strana Československa** (KSČ/KSČS) s výskytom 34 krát (9,47 %). Hoci v skúmanom súbore úvodníkov boli zaznamenané aj ďalšie vlastné mená spojené s komunistickou stranou ich značne nižšie zastúpenie poukazuje na dominanciu, autoritatívne postavenie a mocenskú prevahu prvých troch (bližšie v grafe 1). Analogické hodnoty ukazujú výsledky získané z textov komentárov (pozri graf 2), kde bol celkový počet identifikovaných vlastných mien inštitúcií 191 vrátane tých, ktoré neodkazovali na komunistickú stranu. Pri výbere rovnakých prvkov je

nápadná najmä celková absencia výskytu pomenovania Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho svazu (ÚV KSSS). Najvyššie zastúpenie má aj v tomto prípade **Ústredný výbor Komunistickej strany Československa** (ÚV KSČ/ÚV KSČS), ktorý dosahuje počet 54 jednotiek (28,27 %). Druhým je **Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS)** s výskytom 12 krát (6,28 %). Na tretej pozícii je kvantitatívne vyrovnané zastúpenie (výskyt 11 krát, t. j. 5,76 %) v podobe mena **Komunistická strana Slovenska (KSS)** a **Ústredný výbor (ÚV)**, ako aj pomenovaní jednotlivých **zjazdov strany**.

Graf 2. Zastúpenie vybraných vlastných mien inštitúcií v komentároch *Pravdy* v 60. rokoch.

Vysvetlivky: A – Komunistická strana Sovietskeho svazu (KSSS); B – Komunistická strana Československa (KSČ/KSČS); C – Komunistická strana Slovenska (KSS); D – Ústredný výbor Komunistickej strany Sovietskeho svazu (ÚV KSSS); E – Ústredný výbor Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ/ÚV KSČS); F – Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS); G – bližšie nešpecifikovaný Ústredný výbor (ÚV); H – zjazdy strany v tvare: číslo, zjazd, názov strany (napr. XIII. zjazd KSČ)

Z uvedených výsledkov vyplýva dominantné postavenie ÚV KSČ v pozícii najvyššieho riadiaceho orgánu KSČ. Jeho nariadenia, výroky a ustanovenia, príp. informácie reflektujúce jeho činnosť, predstavovali dôležitý prvok v oblasti vzorov a autorít, ktoré boli umiestnené najmä v priestore úvodníkov. Výrazná nerovnomernosť medzi zastúpením KSS/ÚV KSS a KSČ/KSČS/ÚV KSČ/ÚV KSČS môže byť interpretovaná dvomi spôsobmi, ktoré sa vzájomne nevylučujú. Na jednej strane, historici poukazujú na nevyvážené postavenie už od roku 1948 v dôsledku

vnímania Slovenska ako politicky slabého a zraniteľného miesta v spoločnom štáte, kde KSS bola len územnou organizáciou KSČ, ktorá rozpracovávala jej záväzné smernice na Slovensku. Asymetrický model vo vzájomných vzťahoch KSČ a KSS pretrvával aj v dôsledku obáv pred presadzovaním „dualizmu“ a „nacionálnych tendencií“ zo strany KSS, čím sa jej funkcia marginalizovala a podriaďovala princípom demokratického centralizmu. Hoci na Slovensku bol ÚV KSS mocensky a politicky najvýznamnejším štátnym orgánom, stále bol mocensky podriadený ÚV KSČ v Prahe. Táto situácia bola pre oba politické subjekty príznačná aj v období predjaria (1963 – 1967) a za krátku výnimku možno považovať iba rok 1968.²⁴

Na druhej strane, prihliadajúc na politicko-historickú podmienenosť asymetrického modelu, je pri interpretácii získaných hodnôt potrebné vziať do úvahy skúmané žánre publicistického štýlu, z ktorých údaje pochádzajú. Nižšia frekvencia výskytu ÚV KSČ v komentároch, rovnako ako posun ÚV KSS a KSS na vyššiu pozíciu môže byť interpretovaná v súvislosti s obsahovou diferenciáciou úvodníka a komentáru. Úvodník v *Pravde* mal zväčša politický charakter reflektujúci aktuality na domácej scéne alebo vplyv zahraničného vývoja na československé prostredie. Prinášal informácie o politickom vývine a analýzy aktuálnych rokovaní, výsledky uznesení, hodnotenia navrhovaných legislatívnych zmien či zmien personálneho obsadenia v najvyšších štátnych orgánoch. Smerovanie a dosah predkladaných informácií bol celoštátny, na rozdiel od obsahu publikovaných domácich komentárov. Vychádzajúc z charakteristiky publicistického žánru²⁵, ide síce tiež o analytickú interpretáciu aktuálnych celospoločenských tém, ale v komentároch denníka *Pravda* sa pozornosť sústreďuje viac na užšie hospodársko-ekonomické témy v domácom prostredí, ktoré sú konkretizované s využitím príkladov, štatistických údajov, ale aj vhodne zvolených antroponým. V dôsledku tejto interpretácie je nižšie zastúpenie skúmaných vlastných mien inštitúcií relatívne predpokladaným faktom. Zároveň to môže vysvetliť aj zvýšený podiel vlastného mena KSS v porovnaní s úvodníkom, keďže v popredí je domáca (slovenská) časť hospodársko-ekonomických aktivít.

Zastúpenie pomenovaní KSČ/KSČS, resp. ÚV KSČ/ÚV KSČS bolo v skúmanej vzorke najvýraznejšie, avšak z hľadiska funkčného a štylis-

²⁴ Ku vzťahu KSS a KSČ pozri PEŠEK, J.: *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu 1*. Bratislava : Veda, 2012, 283 s.; SIKORA, S.: KSS a čiastočná liberalizácia režimu na Slovensku počas predjaria (1963 – 1967). In: KALOUS, J. – KOCIAN, J.: *Český a slovenský komunismus (1921 – 2011)*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AVČR, 2012, s. 132 – 144.

²⁵ K charakteristike žánru úvodníka a komentáru FINDRA, J.: *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Martin : Osveta, 2013, 319 s.; MISTRÍK, J.: *Žánre vecnej literatúry*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975, 212 s.; VELAS, Š.: *Novinárska publicistika 1 : Publicistika racionálneho typu*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983, 235 s.

tického zapojenia vlastných mien v publicistickom texte, rozlišujeme nasledujúce tri varianty:

1. Odkaz na činnosť inštitúcie v spoločnosti, v jej politickej sfére, resp. na dokument alebo iné rozhodnutie schválené vybranou inštitúciou.

*Prešlo pár rokov a na základe celonárodnej diskusie, volajúcej po predĺžení školskej dochádzky, vzniklo **uznesenie Ústredného výboru KSČ** z apríla roku 1959. (Pravda, 1. 7. 1961); **Ústredný výbor KSČ** v tejto súvislosti rozhodol, že sa má pri príprave výročných členských schôdzí uskutočniť kontrola členských legitimácií a kandidátskych preukazov. (Pravda, 3. 11. 1963); Nové stanovisko v **Predsedníctve ÚV KSČ** je to, že nové vedenie strany nielen pripomína základné atribúty výstavby a života strany, ale jasne zdôrazňuje princíp, ktorým sa samo riadi: jednotu slov a skutkov. (Pravda, 2. 10. 1970)*

2. Priamy citát alebo časť citátu vysloveného inštitúciou.

*Preto **Ústredný výbor KSČ zdôraznil**, že „strana musí otvorene hovoriť, aké cesty vedú ku konsolidácii hospodárstva, aby si občan našej krajiny uvedomil...“ (Pravda, 3. 1. 1967); **V zpráve o zasadnutí ÚV KSČ** v dňoch 3. – 5. januára sa hovorí: „Ústredný výbor očakáva, že všetci komunisti...“ (Pravda, 9. 3. 1968); Na nás na všetkých **sa dnes obracia Ústredný výbor Komunistickej strany Československa** s obyčajnou ľudskou prosbou: „Voláme komunistov, odborárov...“ (Pravda, 1. 10. 1969)*

3. Príslušnosť vybraného (fyzického, politického) subjektu k inštitúcii.

*Vo Vietnamskej demokratickej republike rokoval súdruh Novotný nielen ako prezident republiky, ale aj **ako prvý tajomník ÚV KSČ** a to azda širšej problematike než v ostatných zúčastnených krajinách. (Pravda, 1. 2. 1963); ... a **súdruh V. Koucký v referáte na zasadnutí ÚV KSČ** v dňoch 18. – 19. decembra právom mohol charakterizovať vojenskú službu ako veľkú dvojročnú výchovnú príležitosť. (Pravda, 3. 1. 1964); Tak ako **povedal na rokovaní ÚV KSČS súdruh Oldřich Černík**, že rozum musí byť stálym sprievodcom našich činov. (Pravda, 4. 9. 1968)*

Všetky príklady zobrazujú vybrané vlastné meno politickej inštitúcie v pozícií nadradenej autority a poukazujú na jej dôležitosť v spoločnosti. Ako jeden z najvyšších riadiacich orgánov je pre potreby zdôraznenia významu prijatého rozhodnutia či vypovedaného výroku dôležitým fakt, že pochádza z tejto inštitúcie či od osobnosti zastávajúcej v nej nejakú pozíciu. V uvedených príkladoch je argumentom z autority vyzdvihnutá inštitúcia s celospoločenskou platnosťou, ktorej funkciu dokladajú legislatívne dokumenty, a je tak formujúcou zložkou politického štátoprávneho zriadenia. Pri odkazoch na vybrané osobnosti (súdruh Oldřich Černík) alebo dokumenty (referát, správa, uznesenie) je pod-

statnou najmä ich príslušnosť k vybranej inštitúcii, a to aj vzhľadom na vymedzenie funkcie KSČ ako jednej z nevelkého počtu inštitúcií, ktoré vôbec našli umiestnenie v prostredí dennej tlače. Pôsobenie činnosti KSČ v spoločnosti sa odzrkadľuje v kolokáciách spájajúcich ju najčastejšie so slovami *zasadnutie, plénum, rokovanie, príprava, list, stanovisko* alebo *uznesenie*.

K ďalším zastúpeným inštitúciami, nesúvisiacim s postavením KSČ, ktoré boli v denníku zaznamenané patrili napr. Revolučné odborové hnutie (ROH), Československý sväz mládeže (ČSM), Národné zhromaždenie (NZ) a iné. V porovnaní ich výskytu s číselnými hodnotami pri inštitúciách spojených s KSČ je však pozorovateľný značný kvantitatívny pokles (pozri tabuľku 1). Získané údaje sú ďalším faktorom, potvrdzujúcim nadradené postavenie a pozíciu autority KSČ. Z analyzovaného materiálu však nie je možné vyvodiť, nakoľko bola strana reálne považovaná za jedinu, či skutočne uznávanú autoritu zo strany recipienta, alebo či išlo len o zautomatizovanú persuzívno-agitačnú propagandu ideológie socializmu bez reálnej odozvy zo strany spoločnosti.

Tabuľka 1. Iné vlastné mená inštitúcií s odkazovacou funkciou v denníku *Pravda*.

Vlastné mená inštitúcií	Úvodník	Komentár	Spolu
Revolučné odborové hnutie (ROH)	15	3	18
Československý sväz mládeže (ČSM)	10	1	11
Jednotné roľnícke družstvo (JRD) ²⁶	9	14	23
Národný front (NF)	26	16	42
Národné zhromaždenie (NZ)	7	22	29
Verejná bezpečnosť (VB)	0	10	10
Slovenská národná rada (SNR)	4	9	13

B. Antroponymá

Druhou skúmanou kategóriou sú antroponymá, vlastné mená ľudí. V skúmanej vzorke textov z ideologicky ovplyvneného prostredia sme sa zamerali na príklady politicky činných osobností s priamym prepojením na vedúcu nomenklatúru KSČ. Okrem prepojenia osôb s činnosťou strany, resp. ideologickým zázemím, bol jedným z určujúcich faktorov kvantitatívny výskyt vlastného mena v texte (< 5). Nomenklatúra v totalitnom režime predstavuje súbor preferovaných osobností zastáva-

²⁶ O príklad vlastného mena ide v prípade, že je to konkrétne pomenovanie napr. JRD v Plavých Vozokanoch.

júcich dôležité miesta a funkcie v straníckych orgánoch, pričom sa zvyčajne synonymicky spája s pomenovaním straníckych kádrov. P. Cajthaml ju považuje za dôležitý a kľúčový mocenský mechanizmus strany, a ďalej o nej uvažuje ako o politicko-mocenskom nástroji, umožňujúcim kontrolu personálneho obsadenia dôležitých miest v štátnej správe. Nomenklatúra tak vystupovala vo funkcii kontrolného mechanizmu spoločnosti.²⁷

V rámci výskumu rozlišujeme výskyt antroponým z oblasti domácej československej politiky aj politické osobnosti prepojené s Komunistickou stranou Sovietskeho zväzu. V tom prípade ide nielen o jej vedúcich predstaviteľov, ale taktiež o ideologických zakladateľov – „otcov“ – myšlienok komunizmu. Konkrétne zastúpenie oboch skupín v žánri úvodníka kvantitatívne zobrazuje graf 3. Je z neho zrejmé, že najvyššie zastúpenie z celkového počtu identifikovaných antroponým (175) znamenalo meno **Lenin** s počtom 44 jednotiek (25,14 %), na druhom mieste je s výrazným odstupom predstaviteľ domácej politickej scény **Novotný** (19 jednotiek, t. j. 10,86 %), ďalej **Marx** (16 jednotiek, t. j. 9,14 %), **Husák** (13 jednotiek, t. j. 7,34 %) a napokon **Dubček** (12 jednotiek, t. j. 6,86 %). V prípade domácich politických predstaviteľov výskum ukazuje, že dominantné zastúpenie mali najvyššie postavení stranícki činitelia, zastávajúci funkciu prvého tajomníka ÚV KSČ.²⁸

Zostupnosť usporiadania ukazuje osobnosť V. I. Lenina ako ideologicky dominantnú autoritu a tzv. „otca ideológie socializmu/komunizmu“. Tlač sa na neho v úvodníkoch odvoláva v spojitosti s jeho myšlienkami a názormi, ktoré sa argumentačne využívajú pri analýze dobovo aktuálnych tém. Ide o vyjadrenia využívajúce persuzívnu techniku argumentu z autority napr.: *Vítázstvo nad vlastnou nevšímavosťou, neukáznenosťou a malomeštiackym sebecstvom považoval Lenin za začiatok prevratu ťažšieho, podstatnejšieho, hlbšieho a dôležitejšieho, ako zvrhnutie buržoázie.* (Pravda, 2. 4. 1961²⁹) alebo *Vladimír Iljič Lenin veľmi často zdôrazňoval, že bez modernej techniky a vedeckých objavov nemožno budovať komunizmus.* (Pravda, 1. 12. 1964)³⁰. V súvislosti s Leni-

²⁷ CAJTHAML, P.: Nomenklatura a další mechanismy uplatňování moci KSČ ve společnosti. In: KALOÚS, J. – KOCIAN, J.: *Český a slovenský komunismus (1921 – 2011)*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 203 – 209.

²⁸ V grafe 3 je ilustračne zaznamenaný aj výskyt mena F. Kriegla. Hoci bol v skúmanom období členom predsedníctva ÚV KSČ a blízkym spolupracovníkom A. Dubčeka, výskyt jeho mena v tlači je nízky. To podporuje argument budovania autority v mediálnom diskurze na základe príslušnosti k najvyšším straníckym alebo ideologickým pozíciám.

²⁹ Zdôraznenie preferovaných hodnôt v texte zameranom na vlastnosti a charakter ideálneho socialistického človeka. Názov textu: *O nového človeka*.

³⁰ Text *Vedecká výzbroj doby* riešila problematiku modernizácie a technického pokroku v súvislosti s budovaním vedeckej základne v štáte.

novým menom sa objavujú aj spojenia typu *leninský štýl práce; leninské princípy vo výstavbe strany; leninské normy stránického života; leninský charakter; leninsky (niečo) riešiť; leninské idey; leninská revolučná politika; leninská zásadovosť, bojovnosť a smelosť* a ďalšie, poukazujúce na jeho osobnosť a charakter ako nasledovaniahodný vzor.

Pri tzv. zakladateľských osobnostiach je tiež príznačné vytváranie ustálených spojení vlastných mien, napr.: *Sú medzi nimi však aj „priatelia“, čo by nás donedávna doslova v lyžičke vody utopili len preto, že sme si zvolili myšlienky a cestu K. Marxa, F. Engelsa a V. I. Lenina.* (Pravda, 16. 7. 1968). Zapojením antroponým je tu cesta vývinu spoločnosti špecifikovaná konkrétnymi ideovými predpokladmi zvolených politických osobností. Na podobnú tendenciu upevňovania ideologickej doktríny v stránickej publicistike, kvantitatívne reflektovanú v priestore špecifického korpusu totality, poukazujú aj výskumy z českého prostredia.³¹

Graf 3. Zastúpenie vybraných antroponým v úvodníkoch *Pravdy* v 60. rokoch.

V prípade antroponým z prostredia domácej politickej sféry je najvyššie zastúpenie pri osobnosti A. Novotného, ktoré je podmienené jeho funkciou prezidenta republiky a súčasne prvého tajomníka ÚV KSČ, čo sa odzrkadľuje napr. vo vyjadreniach:

³¹ DAVID, J.: Vlastní jména a jejich (historická) sémantika. In: *Acta onomastica*, 2011, roč. LII, s. 15 – 30; DAVID, J. – ČECH, R. – DAVIDOVÁ-GLOGAROVÁ, J. – RADKOVÁ, L. – ŠŮŠTKOVÁ, H.: *Slovo a text v historickém kontextu. Perspektivy historickosémantické analýzy jazyka*. Brno : Host, 2013, 321 s.

*Aj na nich sa vzťahujú slová nášho **prezidenta A. Novotného**, ktoré povedal v novoročnom prejave [...]. (Pravda, 3. 1. 1962)*

*Rokovania, ktoré viedol **prezident republiky Antonín Novotný** počas svojho pobytu v krajinách juhovýchodnej Ázie, prispeli k ďalšiemu stmeleniu mierumilovných síl [...]. (Pravda, 1. 2. 1963)*

*Ako povedal **prvý tajomník Komunistickej strany Československa súdruh Antonín Novotný** v známom interview [...]. (Pravda, 14. 11. 1967)*

Možno tu vidieť, že meno politika je uvádzané v spojení s oboma jeho funkciami – štátnou aj straníckou. Reflektujúc kontext v 60. rokoch, je vo výskumnom priestore vlastných mien pozorovateľná zmena, ku ktorej došlo vplyvom personálnej výmeny, politického a ideologického odmäku na začiatku roku 1968. A. Novotného nahradil vo funkcii prezidenta republika L. Svoboda a vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSČ A. Dubček. V rokoch 1968 – 1970 sa v tlači vyskytuje zriedkavejšie, ale najmä dochádza k zmene Novotného obrazu a jeho meno začína získať negatívne konotácie:

*Musíme znovu získať dôveru ľudu, dosiahnuť nenadekrétovanú vedúcu úlohu komunistickej strany, dôsledne odstrániť všetko, čo sa u nás donedávna priecilo zásadám socializmu a demokracie, skončiť s kultovskými maniermi, prechmatmi a hrubými nezákonnosťami z konca štyridsiatych a začiatku päťdesiatych rokov, ktoré ešte päťnásť rokov tak alebo onak konzervoval a udržiaval pri živote v strane, štáte a našej spoločnosti **Antonín Novotný** a jeho klika. (Pravda, 16. 7. 1968)*

*A že po skúsenostiach z päťdesiatych rokov a režimu osobnej moci **Antonína Novotného** [...]. (Pravda, 18. 7. 1969)*

*[...] presadzovali a obhajovali oportunistickú politiku **Novotného** [...]. (Pravda, 3. 3. 1970)*

Podobný sémantický vývin možno zaznamenať pri antroponymách Dubček a Husák, ktoré rovnako podliehajú extralingválnym kontextovým tendenciám. Reflexia činnosti a názorov A. Dubčeka je spojená so vzostupom jeho politickej kariéry od roku 1968 a účinkovaním v udalostiach spojených s Pražskou jarou a budovaním tzv. socializmu s ľudskou tvárou. To dokazuje aj fakt, že pred rokom 1968 sa jeho meno na stránkach *Pravdy* nevyskytovalo. Najprv išlo o pozitívne, resp. neutrálne hodnotenie s využitím argumentu z authority, ktorý zdôrazňoval vybraný názor na spoločenské dianie u vysokopostaveného straníckeho činiteľa. Umiestnením argumentu do pozície parentézy sa navyše zdôrazňuje, že ide o doplnujúcu informáciu:

*Pretože v ňom nepôjde (v Akčnom programe, pozn. PM), **ako na to poukázal súdruh Dubček**, o nejaký direktívny výpočet konkrétnych*

úloh, ale o politickú platformu, o zásadný politický pohľad komunistickej strany na súčasnú etapu a potreby našej spoločnosti, vytvorí naozaj široký priestor na iniciatívu a aktivitu celého Národného frontu, všetkých spoločenských organizácií. (Pravda, 7. 4. 1968)

Po augustových udalostiach v roku 1968 sa percepcia Dubčekovej osobnosti modifikuje, a hoci sa jeho meno stále objavuje v textoch úvodníkov, je to skôr v podobe kritiky, odstrašujúceho príkladu alebo vzoru spoločensko-politicky nepriateľského konania, napr.:

*Prehľbovali sa všetky záporné tendencie predaugustového obdobia, spoločnosť bola vystavená novým krízovým otrasom. **A. Dubček, ktorý bol hlavnou prekážkou konsolidačného procesu** musel byť odvolaný.* (Pravda, 2. 4. 1970)

*Bol tu jeden „mýlitel“ (Dubček, pozn. PM), hovoria včerajší pestovatelia kultu a my sme jeho pomýlené deti. My sme len plnili uznesenia. (Aj za Novotného, **aj za Dubčeka**. Len za Husáka ešte vyčkávajú, čo sa ukáže.)* (Pravda, 3. 3. 1970)

Postupným vytrácaním A. Dubčeka z verejného i mediálneho prostredia, resp. jeho transformáciou do inej, primárne negatívnej alebo nepriateľskej podoby, vystupoval čoraz častejšie do popredia záujmu G. Husák. Jeho posun do centra mocenského záujmu, a tým aj do záujmovej sféry médií, je spájaný s nástupom do funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ po A. Dubčekovi v apríli 1969. Predtým sa v tlači objavil iba trikrát v roku 1968, a to v súvislosti s činnosťou v KSS. Reflexia na stránkach tlače má rovnaké persuzívne tendencie, podobne ako v predchádzajúcich prípadoch. Názory a vyjadrenia vedúceho predstaviteľa KSČ slúžia ako argumentačné východisko na základe jeho postavenia autority, príp. sa jeho meno spája s inštitúciou ÚV KSČ, kde pôsobí, napr.:

*Od riešenia problémov v strane, **ako zdôraznil na májovom plenárnom zasadnutí súdruh Gustáv Husák**, sa odvíja riešenie všetkých ostatných otázok.* (Pravda, 6. 6. 1969)

***Súdruh Husák v správe o činnosti Predsedníctva ÚV KSČ**, hodnotiac uplynulé obdobie, mohol objektívne konštatovať: „Môžeme bez preháňania povedať [...]“* (Pravda, 3. 2. 1970)

Príklady zmeny vo verejnom obraze uvedených politikov v tlači, a tým aj vo význame konkrétnych antroponým v stránickej publicistike, korešpondujú s reflexiou extralingválnych faktorov, konkrétne politického obratu z roku 1968. Persuzívna funkcia argumentu z autority ostáva zachovaná v oboch prípadoch, avšak jej význam prechádza z pozície vzoru do podoby varovania/odstrašujúceho príkladu.

Podobne, ako bolo zdôraznené pri kategórii vlastných mien inštitúcií, rozdiel v obsahu a spracováanej tematike v úvodníkoch a komentároch je zachytený aj v prípade výskytu antroponým spätých s KSČ. Na

rovnakých príkladoch, ktoré boli identifikované v žánri úvodníka sa ukázalo, že zastúpenie vo vzorke komentárov bolo výrazne nižšie, niektoré prípady zahraničných antroponým (Engels, Chruščov) dokonca úplne absentovali (pozri graf 4). Častejším v tejto vzorke bolo používanie antroponým odkazujúcich na osobnosti z ľudu, tzv. „obyčajných ľudí“, ku ktorým patria pracovníci družstiev, predáci v baniach, riaditelia, robotníci a ďalší. Ich výskyt sa spája s persuazívnou technikou obyčajní ľudia alebo persuazívnou technikou svedectiev, ktoré však už nezaraďujeme ku skúmanej problematike mocenských prejavov KSČ v spoločnosti.³²

Graf 4. Zastúpenie vybraných antroponým v komentároch *Pravdy* v 60. rokoch.

C. Stranícke dokumenty a uznesenia prepojené s činnosťou KSČ

Samostatnú, a zároveň menšiu skupinu v rámci výskumu predstavujú dokumentonymá, vlastné mená dokumentácie spojenej s činnosťou strany a jej výkonných orgánov. Priame pomenovanie konkrétnych dokumentov, vyhlásení alebo zákonov je v textoch zriedkavým javom, ktorý nemá opakujúcu sa tendenciu. Napriek tomu je vzhľadom na zvýšenú politickú orientáciu úvodníkov v porovnaní s komentármi častejší výskyt v prvom žánri. K zaznamenaným vlastným menám dokumentov patria napr. *Návrh programu Komunistickej strany Sovietskeho svazu*, *Akčný program KSČ*, *Hlavné úlohy strany v najbližšom období*,

³² Persuazívne techniky – o jazyku presvedčania. Preklad: E. Henčeková. [PDF].

Realizačná smernica plenárneho zasadnutia KSČ, Zpráva Stredoslovenského KV KSS, List predsedníctvu ÚV KSČ, O výhladoch ďalšieho rozvoja našej socialistickej spoločnosti a ďalšie³³, v ktorých sa realizuje dvojitý spôsob persúázie. Je tu prítomný argument z authority, vyplývajúci z prepojenia strany a jej oficiálnej dokumentácie, zrejmy už s názvu. Dokument samotný môže vystupovať buď v pozícii authority, ktorá je výsledkom jeho oficiálnosti a právneho zázemia, alebo ako sekundárny prejav authority, odvodený od inštitúcie, ktorá ho schválila, napr. *Návrh programu Komunistickej strany Sovietskeho sväzu, Akčný program KSČ, List predsedníctvu ÚV KSČ*. Okrem toho, že sa na vybrané dokumenty v tlači odkazuje, čím sa zvýšenou mierou dostávajú do pozornosti čitateľa – napr. *Výsledkom rokovania októbrového pléna boli Tézy o postavení a úlohe strany v súčasnej etape vývoja našej socialistickej spoločnosti*, ktoré budú aj pri výročných schôdzach dokumentom, z ktorého treba v stránickej tlači čerpať, lebo sú súhrnom poznatkov mnohých organizácií i Ústredného výboru. (Pravda, 9. 1. 1968) –, sú tiež zdrojom priamych citátov s cieľom zvýšiť presvedčivosť textu alebo tvrdenia. Explicitnosť citátu možno interpretovať nielen z hľadiska argumentu z authority, ale aj v zmysle argumentu ex lege, napriek tomu, že nejde priamo o zákon, ale o oficiálny dokument, vyhlášku, materiál schválený či vytvorený orgánmi vedúcej politickej inštitúcie v štáte. Na konkrétnu realizáciu poukazujú niektoré príklady:

Skonfrontujme túto veľmi pochybnú prax s niektorými myšlienkami prerokúvaného materiálu „O výhladoch ďalšieho rozvoja našej socialistickej spoločnosti“. V ňom sa okrem iného hovorí: „Rozhodujúcim činiteľom vo výrobe je človek...“ (Pravda, 2. 10. 1962)
„Prehľbovanie socialistickej demokracie“ – *hovorí sa v dokumente „O výhladoch ďalšieho rozvoja našej socialistickej spoločnosti“*, kritizujúcom súčasné obmedzené, často miestne a úzko rezortné záujmy – „je nevyhnutné spájať s upevňovaním riadenia. ...“ (Pravda, 11. 10. 1962)

Druhou kategóriou, nachádzajúcou sa mimo sféry priameho záujmu vlastných mien, sú odkazy na stránčku dokumentáciu s apelatívnym charakterom, medzi ktorými sa najčastejšie vyskytovali bližšie nekonkretizované označenia program, uznesenie, rezolúcia, opatre-

³³ Špecifickým prípadom sú vlastné mená v neoficiálnej, ale komunikačne využívanej podobe, napr. Ústava republiky (ofic. Ústava Československej socialistickej republiky), Varšavská zmluva (napriek všeob. vlastnému menu zmluva odkazujúcemu na dokument, v publicistickom kontexte ide o odkaz na politicko-vojenské zoskupenie štátov, ktoré zmluvu podpísali) alebo Moskovské dohody (ofic. Protokol z rokovaní delegácií ZSSR a ČSSR v Moskve; podpísaný 26. 8. 1968 v Moskve). Rozlišujúcim prvkom pri výskume bolo v týchto prípadoch ortografické hľadisko – napriek neoficiálnemu označeniu sa tieto dokumenty zapisovali veľkým začiatočným písmenom.

nie, vyhlásenie, dokument, protokol, smernica, zákon, výzva a iné. Ich existencia, rovnako ako prepojenie na KSČ, vyplýva z kontextu, napr. *Ústredný výbor KSČ vo svojom liste orientuje stranícke organizácie...; preto i rezolúcia zdôrazňuje, že „osobitnú pozornosť treba venovať...“; sústrediť iniciatívu pracujúcich na hlavné úlohy v stavebníctve, **obsiahnuté v uznesení vrcholného rokovania komunistov v júnových dňoch; v referáte na zasadaní ÚV KSČ.*** Význam je tomto prípade odvoditeľný z kontextu, resp. širšieho diskurzu, preto, hoci v menšej miere, môžu uvedené apelatívne výrazy napĺňať rovnakú funkciu ako skúmané vlastné mená.

Záver

Prítomnosť, funkciu a zapojenie politickej platformy KSČ vo verejnom priestore možno sledovať v mediálnych straníckych prostriedkoch. Vzhľadom na spoločenské vývinové tendencie v období socializmu na Slovensku, a s tým súvisiacej politickej ideológie, môžeme výsledky získané analýzou a interpretáciou výskumného materiálu konfrontovať so sociopragmatickou koncepciou nazerania na jazyk a s uplatnením persuzívnych techník a argumentácie. V rámci vybraného jazykového prostredia sa mocenské pozície a vedúce postavenie KSČ v československej spoločnosti prejavovali prostredníctvom vlastných mien politických osobností, inštitúcií a dokumentov. Dominantné postavenie majú najmä vlastné mená priamo alebo nepriamo reflektujúce vzťah ku KSČ, v menšej miere potom príslušnosť ku KSS. Z toho vyplývajúci vzájomný nepomer pri výsledných hodnotách je dôsledkom nielen asymetrického modelu oboch krajín v spoločnom štáte, ale aj tematického zamerania skúmaných publicistických žánrov úvodníka a komentáru. V rámci antroponým vystúpil do popredia Lenin ako ideový „otec komunizmu“ a z domácej politickej sféry vedúce osobnosti v KSČ, ktoré možno diferencovať na tri skupiny – predreformné, reformné a poreformné. Do prvej skupiny možno zaradiť prezidenta a prvého tajomníka ÚV KSČ A. Novotného, do druhej A. Dubčeka a do tretej G. Husáka. Takáto klasifikácia však nie je fixne nemenná a verejný obraz uvedených činiteľov sa v prípade uplatňovanej argumentácie modifikuje v dôsledku extralingválneho vývinu v spoločnosti od pozitívneho vzoru k negatívnemu odstrašujúcemu či varovnému príkladu. Osobnosti a inštitúcie, ktorých mená a spoločenská funkcia sa vo výskume prejavili ako dominantné, predstavujú symbolické elity, resp. authority, ktoré majú najvýraznejší spoločenský vplyv, a zároveň preferenčný prístup k názorom a postojom verejnosti. Z pozície ideologických vodcov formujú a ustanovujú spoločné hodnoty, ciele a konsenzus v spoločnosti. Konajú tak na jednej strane

z pozície individuálnych vodcov, ale na druhej strane aj z pozície vedúcich predstaviteľov najvýznamnejších spoločensko-politických inštitúcií.³⁴

K aplikovaným ideologicko-persuazívnym technikám realizovaným prostredníctvom vlastných mien v jazyku stránickej publicistiky patria persuazívna technika autority a argumentácia z autority, príp. argumentácia ex lege pri odkazovaní na oficiálnu stránicu dokumentáciu. Výskum vlastných mien priniesol poznatok o existencii a fungovaní stránicky a ideologicky determinovaných autorít v spoločnosti, ktoré sa stávali súčasťou verejnej mienky a všeobecného poznania. Hoci predstavená analýza a výsledky výskumu nedokazujú, nakoľko bola autorita vybraných inštitúcií a ich predstaviteľov reálne akceptovaná verejnosťou, neznižuje to hodnotu faktu, že ako ideologicky determinovaná autorita skutočne vystupovali, a zároveň prechádzali vlastným vnútorným vývinom v dôsledku vonkajšej modifikácie spoločensko-politických podmienok.

³⁴ Porov. VAN DIJK, T. A.: *Discourse and power*. New York : Palgrave McMilan, 2008, s. 106 – 107.